

Kováts András

Bevándorlók integrációja Magyarországon korábbi kutatások adatai alapján

Bevezetés

Az elmúlt öt évben – elsősorban az Európai Integrációs Alap támogatásának köszönhetően – jelentősen nőtt a bevándorlók integrációját vizsgáló társadalomtudományi kutatások száma. A korábbi években sem hiányoztak a társadalmi integráció egy-egy részterületét vizsgáló kutatások a hazai migrációkutatásból, azonban a nagyobb lélegzetű kvantitatív vagy kvalitatív adatfelvételeken alapuló empirikus kutatások háttérbe szorultak a jogi-szakpolitikai elemzések, és egy-egy szakterületet vizsgáló esettanulmányok mögött. E tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy röviden bemutassam az elmúlt nagyjából egy évtized ama kutatásait amelyek a Magyarországon élő bevándorlók társadalmi integrációját vizsgálták. Elemzésem keretét az EU által a Zaragozai Nyilatkozatban és az Eurostat ezen alapuló elemzésében (European Commission 2011) meghatározott szakpolitikai területek, illetve az ezekhez rendelt integrációs indikátorok alkotják. Azt vizsgálom, hogy az egyes szakterületekre vonatkozóan milyen jellegű és minőségű kutatási adatok állnak az érdeklődő tudományos és szakpolitikusi közönség rendelkezésére. Az áttekintés részletességre és alaposágra törekszik, teljességre azonban nem. Előfordul, hogy szándékosan vagy ismerethiányból fakadóan kihagyok vagy nem elég részletesen tárgyalok egyes kutatási eredményeket. Bízom benne, hogy írásom felkelti a szakmai közönség figyelmét, és elindítja azt a tudományos és szakpolitikai diskurzust, melynek során megszülethet egy, vagy akár több olyan áttekintés, ami az itt vázoltnál árnyaltabb és pontosabb képet ad a hazai migrációkutatás integrációval foglalkozó eredményeiről.

Az áttekintésben az egyes szakpolitikai területeket és a hozzájuk tartozó indikátorokat abban a sorrendben tárgyalom, ahogy azok a jelen tanulmánykötetben is szerepelnek. A Zaragozai Nyilatkozatban négy fő és hét kiegészítő szakterület szerepel, a továbbiakban ezek alkotják a tanulmány egy-egy fejezetét. Az egyes szakterületek és indikátorok tartalmát, a meghatározásuk körüli esetleges koncepcionális problémákat itt nem tárgyalom, ezt a kötet első tanulmánya részletesen megteszi.¹

---

¹ Lásd Kováts András tanulmányát a kötet 9–24. oldalán.

Munkaerőpiac, foglalkoztatás

Noha a foglalkoztatási helyzet és a munkaerő-piaci integráció a szakpolitikai diskurzusok legfontosabb elemének tűnik, célzottan ezt vizsgáló migrációs kutatás csak kevés volt az elmúlt évtizedben Magyarországon. Fontos ugyanakkor, hogy a bevándorlók társadalmi integrációját vizsgáló általánosabb fókuszú kutatások mind foglalkoztak különböző mélységben a munkaerő-piaci helyzettel. Elsőként Hárs Ágnes munkáiról kell szólni, aki az elmúlt években több alkalommal is kísérletet tett, hogy átfogó képet nyújtson a magyarországi migráns népesség foglalkoztatási helyzetéről (Hárs 2003, 2009a, 2009b, 2010a). E művek alapján az körvonalazódik, hogy a migráns népességre vonatkozó egyes adatforrások alapján más-más képet kapunk a migráns munkavállalók szocio-demográfiai összetételéről és munkaerő-piaci helyzetéről. A népszámlálások és adminisztratív nyilvántartások adatai szerint a migráns népesség foglalkoztatási helyzete jobb a magyar lakosságénál, körükben az átlagosnál magasabb a foglalkoztatási és aktivitási ráta. Az iskolázottság tekintetében markáns különbség mutatkozik a munkavállalási engedéllyel foglalkoztatottak és azok között, akiknek magyarországi munkavállalása nem engedélyköteles. A munkavállalási engedéllyel foglalkoztatottak szakképzettsége és iskolázottsága jelentősen elmarad a nem engedélyköteles bevándorlóké mögött, ugyanakkor ez az a népesség, amit az adminisztratív nyilvántartások és a célzott survey alapú adatfelvételek nehezebben érnek el, így feltételezhető, hogy helyzetük nem jelenik meg kellő súllyal a bevándorlók munkaerő-piaci helyzetét bemutató elemzésekben.

Az elmúlt években készült survey adatfelvételek elemzéseiből rendre a magyar lakoságnál jobb munkaerő-piaci helyzetben lévő migránsok képe rajzolódik ki. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet által 2002-ben végzett adatfelvétel² is ezt erősíti meg, a vizsgált magyar etnikumú bevándorlók foglalkoztatottsági és aktivitási rátája magasabb a nem bevándorló lakosságénál, valamint a munkanélküliségi ráta is alacsonyabb körükben (Gödri – Tóth 2005: 135–138).

A 2009-es *Bevándorlók Magyarországon* kutatás³ adatai szerint ugyanakkor az is kiderül, hogy markáns különbségek vannak a bevándorlók egyes csoportjai között a foglalkoztatási helyzetüket tekintve (Örkény – Székelyi 2010a: 58–59). A kutatás hat migráns csoportot vizsgált, közülük csak egy volt határon túli (kárpátaljai) magyar, a többi nem magyar anyanyelvű ukrán, kínai, vietnami, török és arab. A kínai, vietnami és török csoportban magas az önfoglalkoztatók aránya (róluk később még lesz szó), a magyar és ukrán etnikumúak körében az alkalmazottként foglalkoztatottak és a fizikai munkát végzők vannak az átlagosnál többen. Az arabok esetében az arányok egyenletesen oszlanak meg.

² A kutatást a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program finanszírozta.

³ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

2011-ben egy kifejezetten a munkaerő-piaci integrációt vizsgáló kutatást végzett a Panta Rhei Társadalomkutató Bt.⁴ A kutatás nem elemzi a migráns munkavállalók foglalkoztatási helyzetét a nem migráns lakossághoz viszonyítva, közöl ugyanakkor adatokat az egyes etnikai-származási csoportok eltérő munkaerő-piaci státusáról, foglalkoztatási helyzetéről. Fő megállapítása, hogy a bevándorlók munkaerő-piaci helyzetét sokféleség, erős strukturáltság és nagyfokú egyenlőtlenség jellemzi (Juhász et al 2011: 59–66).

A hazai migráns népesség heterogenitása miatt nehéz érvényes általános állításokat tenni munkaerő-piaci helyzetükre vonatkozóan. Az eltérő nyelvi-kulturális háttér, a munkaerőpiacra való belépés eltérő színterei, valamint a migrációs stratégiák különbözősége miatt egymástól markánsan eltérő mintázatokat figyelhetünk meg, és nem találunk a migráns népesség egészét meghatározó domináns foglalkoztatási mintákat. Találó Juhász et al (2011: 65) megfogalmazása, miszerint érdemes elgondolkodni azon, hogy mi köthet össze egy amerikai bankigazgatót, egy kínai szakácsot és egy ukrán mezőgazdasági munkást.

Túlképzettség

A bevándorlók túlképzettségének kérdése ritkán jelenik meg a hazai migrációs kutatásokat feldolgozó szakirodalomban. A kvantitatív elemzések elsősorban a munkaerő-piaci helyzet általános leírására helyezik a hangsúlyt a foglalkoztatási és szakképzettségi szint egymáshoz való viszonyát – megfelelő adatok hiányában – általában nem tárgyalják. Örkény Antal és Székelyi Mária (2010a: 59–61) hat migráns csoportra kiterjedő elemzésében szó van ugyanakkor a migránsok munkaerő-piaci státusának változásáról a migráció előtti és utáni időszak tekintetében. Az elemzésből kiderül, hogy a vizsgált népesség esetében nem igazolódik az a sztereotípa, miszerint a migráció hatására státusvesztés történik: a vizsgált migránsok túlnyomó többsége megőrizte, vagy egyenesen javította munkaerő-piaci státusát a Magyarországra költözést követően. Ez természetesen nem a túlképzettség alakulásáról szól, ugyanakkor felvet egy fontos kérdést a túlképzettség eredetét illetően: vajon a migráció hatására, az új munkaerőpiacra való bejutási nehézségek miatt kialakuló helyzettel van dolgunk, vagy a migráns népesség túlképzettsége már a származási országban is megvolt, sőt a kedvezőtlen munkaerő-piaci státus egyenesen migrációs okként, afféle „push-faktorként” értelmezhető?

Gödri Irén és Tóth Pál Péter magyar nemzetiségű bevándorlók körében néhány évvel korábban végzett felméréséből a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás eredményei-

⁴ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

vel ellentétes tendenciák rajzolódnak ki. A vizsgált bevándorlók nagyobb hányada számolt be státusvesztésről, azaz alacsonyabb foglalkoztatási kategóriában vagy inaktívként élt a Magyarországra települést követően. A kutatásba bevontaknak csak kis hányada számolt be felfelé mobilitásról, és az alulfoglalkoztatással kapcsolatos foglalkoztatási adatokat a megkérdezettek szubjektív helyzetértékelése is alátámasztotta (Gödri – Tóth 2005: 143-148).

A fenti eredményeket tovább árnyalják a *FEMAGE* elnevezésű, nemzetközi összehasonlító kvalitatív kutatás eredményei.⁵ A bevándorló nők élettörténeti narratíváit feldolgozó elemzés szerint szinte minden esetben megfigyelhető volt státusvesztés, azaz lefelé mobilitás a migráció kezdeti szakaszában, aminek „ledolgozása” többnyire sikerült, ugyanakkor nagy erőfeszítésbe került a bevándorlóknak (Melegh et al 2010). Tehát a foglalkoztatási mobilitást illetve alulfoglalkoztatottságot nem tekinthetjük statikusnak, a befogadó országban eltöltött idő valószínűsíthetően nagy hatással van a munkaerő-piaci státusra.

A kifejezetten a bevándorlók munkaerő-piaci integrációját vizsgáló *A harmadik országbeli migránsok beilleszkedésének esélyei és korlátai* című kutatás szintén foglalkozik a túlképzettség kérdésével (Juhász et al 2011: 78-83). Az összetett módszertannal dolgozó kutatás survey és kvalitatív módszerrel is kérdezett harmadik országbeli bevándorlókat, elsősorban a túlképzettséggel kapcsolatos szubjektív helyzetértékelésükről. A megkérdezett migránsok több mint harmada véli úgy, hogy honfitársai nem találnak képzettségüknek megfelelő munkát. A bevándorlók és a kutatás során megkérdezett szakértők egyaránt úgy vélték, hogy a túlképzettség lényegesen jobban fenyegeti az Európai Unión kívülről érkezett migránsokat, mint az uniós állampolgárokat.

Vállalkozók, önfoglalkoztatók

A bevándorlók munkaerő-piaci integrációja kapcsán gyakran szóba kerül, hogy a vállalkozás, az önfoglalkoztatóvá válás az egyik jellemző gazdasági stratégia, amivel a bevándorlók helyzetüket stabilizálni tudják a befogadó ország gazdaságába és munkaerőpiacára belépve. A társadalmi integrációt vizsgálva ellentmondásos kép rajzolódik ki: a migránsok munkaerő-piaci helyzetét bemutató elemzésekben rendre megjelenik, hogy a hazai lakosságnál lényegesen magasabb a vállalkozók aránya körükben (Hárs 2010a) ugyanakkor az egyes származási csoportok közötti markáns különbségek arra utalnak, hogy a vállalkozás, önfoglalkoztatás nem általában véve migráns sajátosság, hanem meghatározott mintázatokhoz, migrációs stratégiákhoz kötött. A vállalkozóvá válás megjelenik egyfelől az elsődleges munkaerőpiacra való belépési

⁵ A kutatást az EU 6. Kutatási Keretprogramja finanszírozta.

nehézségek okaként – nyelvi, kulturális akadályok, a szakképzettség, tapasztalat konvertálhatóságának nehézségei, és a többségi társadalom kirekesztő attitűdje miatt. Másfelől a migráns vállalkozások gyakran reagálnak létező gazdasági, piaci szükségletekre, és az így keletkezett niche-ekben jelentős komparatív előnyt jelent az etnikai közösségen belüli erőforrások és bizalom mobilizálhatósága, a transznacionális kapcsolatrendszerek kiaknázása. A szomszédos országokból áttelepült magyar etnikumú migránsok körében a hazai lakosságénál alig valamivel magasabb a vállalkozók aránya (Gödri – Tóth 2005, Örkény – Székelyi 2010a). Ezzel szemben a kelet-ázsiai (kínai, vietnami) valamint török és arab származású migránsok körében különösen magas arányban találunk vállalkozókat (Örkény – Székelyi 2010a).

A magyarországi migráns vállalkozások struktúrájával kapcsolatosan leggyakrabban a kínaiak kerülnek szóba. A Magyarországon – különösen Budapesten – élő kínai bevándorlók helyzetét az etnikai gazdaság fogalmi keretével jellemzi Nyíri Pál (2006, 2010) és Várhalmi Zoltán (2010a). Nyíri szerint a Magyarországon élő kínaiak a közvetítő kisebbség (Turner – Bonacich 2001) elméleti modelljével leírható gazdasági-társadalmi státusban vannak, Várhalmi egy ennél komplexebb modellt, a migráns gazdasági klaszterek elméletét alkotja meg a hazai migráns vállalkozások egy részének – köztük a kínaiaknak – a jellemzéséhez. Mindkét szerző hangsúlyozza az etnikai gazdaságot alkotó migráns vállalkozások és közösségek transznacionális beágyazottságát. A munkaerő-piaci, gazdasági integráció vizsgálatánál és az indikátorok alkotásához használt adatok értelmezésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a szempontot.

A vállalkozásra, önfoglalkoztatásra vonatkozó adatok értelmezéséhez így mindenképp szükséges a vizsgált migráns csoportok beágyazottságának alapos ismerete. Ezt részben árnyalt survey elemzésekkel, részben pedig kvalitatív adatfelvételekkel és elemzésekkel érhetjük el. Erre vonatkozó hazai szakirodalom még nagyon kevés van, kiemelendő Várhalmi Zoltán munkája, amiben kelet-ázsiai bevándorlók vállalkozási, munkavállalási és foglalkoztatási stratégiáit vizsgálja (Várhalmi 2009).

Oktatási helyzet

A bevándorlók iskolai végzettségére vonatkozóan a legtöbb elemzés közöl adatokat. Általánosságban elmondható, hogy a bevándorló népesség iskolázottsági mutatói jobbak a hazai lakosságénál (Gödri – Tóth 2005: 48–50, Örkény – Székelyi 2010a: 58). A különféle származási csoportokat egymással összehasonlítva látható, hogy markáns különbségek vannak az iskolázottság tekintetében: a leginkább iskolázottnak az arab országokból származók, a legkevesbé iskolázottnak a kínai bevándorlók és a törökök bizonyultak. Ez utóbbiak körében ugyanakkor nagyon magas az egyetemi tanulmányokat folytatók aránya (Örkény – Székelyi 2010a: 58). A migráns népesség

iskolázottsági mutatói nagymértékben függenek a migrációs stratégiáktól: más-más összetételt látunk a döntően munkavállalóként letelepedőknél, a vállalkozóknál, illetve a nagy arányban tanulási céllal érkezőknél. Fontos az országban eltöltött idő ismerete is: az iskolai végzettségi mutatók inkább a származási országbeli helyzetre és az önkiválasztás sajátosságaira utalnak „fiatal”, az országban nem túl hosszú ideje tartózkodó, döntően első generációs migráns populációk esetén. A befogadó ország oktatási rendszerének működésére, valamint a migránsok társadalmi státusára és a társadalmi integráció fokára következtethetünk az iskolázottsági adatokból akkor, ha a vizsgált migráns népesség már hosszú ideje, több generáció óta él az adott országban.

A felnőtt migráns lakosság iskolázottsági mutatóit vizsgálva (az arab és a határon túli magyar csoportokat leszámítva) többnyire nem a magyar oktatási rendszer által kibocsátott, hanem a hazai munkaerő-piaci, demográfiai és bevándorlás-politikai erőterben kiválasztódott bevándorlókkal van dolgunk. Az oktatási rendszer és a migráció kapcsolatát, a migráns tanulók közoktatásbeli vagy felsőoktatásbeli helyzetét csak kevés kutatás vizsgálta az elmúlt években. Ezek közül elsőként Feischmidt Margit és Nyíri Pál munkáját kell említeni. A 2005–2006-ban zajlott interdiszciplináris – elsősorban kvalitatív adatfelvételi és elemzési módszerekkel dolgozó – kutatás⁶ a hazai közoktatásban tanuló nem magyar anyanyelvű külföldi gyerekek és családjaik valamint az iskolák, pedagógusok és az iskolákon keresztül a helyi többségi társadalom viszonyát tárta fel (Feischmidt – Nyíri 2006). Az eredmények elsősorban a hazai oktatási rendszer bizonytalanságát és eszközhiányát, valamint a pedagógusok és befogadó osztályközösségek ismerethiányból fakadó hétköznapi etnocentrizmusát hangsúlyozzák, valamint bemutatják a csekély lélekszámú migráns népesség heterogenitását. A középosztályosodó, elitképzés felé tendáló kínai vállalkozói réteg és a menekültként Magyarországra került, anyagi és társadalmi tőkében szegény afgán közösség szembeállítását különösen érzékletes példája ennek.

Az oktatási integráció egy sajátos terepét bemutató esettanulmányként tekinthetünk a Magyar–Kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola tanulói körében készült kutatás⁷ eredményeire (Ágoston 2009). A kifejezetten egy diaszpóra-közösség oktatási szükségleteire létrejött intézmény a magyar tanulók egyre nagyobb arányú beiskolázásával igazi integrációs és kulturális interface-ként működik.

A távol-keleti és muszlim háttérű bevándorlók iskolaválasztási és gyereknevelési szokásait is vizsgálta egy, az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás⁸ 2011-ben és 2012-ben (Barna et al 2012). A kutatás elsősorban a nemi szerepek és identitás alakulását vizsgálta a második generációs migráns gyerekek és fiatalok körében,

⁶ A kutatást az OTKA finanszírozta.

⁷ A kutatást a DEMOS Magyarország Alapítvány finanszírozta.

⁸ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

nagy hangsúlyt fektetve az iskola ebben betöltött szerepére. Fontos megállapítása, hogy a szülők szinte kivétel nélkül nagy erőfeszítéseket tesznek a gyerekek problémamentes iskoláztatása érdekében, ugyanakkor – különösen a migráció kezdeti szakaszában – a nyelvi, kulturális kompetencia hiányában csak korlátozottan tudnak segítséget nyújtani a gyerekek iskolai integrációjához.

Némiképp más szemszögből vizsgálja a közoktatás integrációban betöltött szerepét egy közelmúltban lezárult kutatás,⁹ amelyet a Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi Kutatási Egyesület végzett (Zatykó et al 2013). Az eredmények itt is a migráns családok erős motiváltságát, a nyelvi kompetencia alapvető fontosságát (mind a szülők, mind a gyerekek esetében) valamint a pedagógusok és az iskolák erőforráshiányát igazolják.

Noha a bevándorlók egy jelentős része kifejezetten felsőoktatási tanulmányai miatt tartózkodik Magyarországon, a felsőoktatási rendszerben megjelenő migránsok helyzetével alig foglalkoznak a hazai integrációs kutatások. A felsőoktatás nem csak a bevándorlók társadalmi státusmobilitásának fontos katalizátora, hanem a migránsok jelentős része számára belépési pont a magyar társadalomba – ráadásul a magasan képzett migráns munkaerő bevonzásának és megtartásának is egyik lehetséges stratégiai eszköze. A közelmúltban a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal végzett egy felmérést¹⁰ a felsőoktatásban tanuló harmadik országbeli diákok körében, amely alapján úgy tűnik, a hallgatók többsége nem tervez hosszú távú Magyarországi tartózkodást, kifejezetten az adott – sokszor angol nyelvű – képzés elvégzése érdekében jöttek Magyarországra. Hosszú távú magyarországi terveik elsősorban a szomszédos országokból érkezett magyar etnikumú hallgatóknak vannak (Danka 2010).

Nyelvtudás, nyelvhasználat

Már az oktatási helyzettel kapcsolatos kutatások kapcsán is felmerült, hogy a bevándorlók nyelvi kompetenciája, nyelvhasználati szokásai meghatározzák társadalmi integrációjuk mintázatát. A nyelvtudás, nyelvhasználat és a gazdasági-társadalmi integráció, valamint az objektív-szubjektív sikeresség észlelése közötti összefüggések csak a felületes szemlélő számára egyszerűek: a migrációs stratégiától, a mikrokörnyezettől, az integráló gazdasági társadalmi közeg összetételétől függenek. A magyarországi bevándorlók többsége beszél magyarul, vagy ha nem beszél, akkor szeretne megtanulni (Örkény – Székelyi 2010a: 64–65). Van ugyanakkor egy olyan réteg – ez elsősorban a migráns gazdasági klasztereket alkotó vállalkozói csoportokból kerül ki –

⁹ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

¹⁰ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

amelyik nem tud és nem is akar megtanulni magyarul. A magyar nyelvtudás elsajátítása egyértelmű tőkeberuházás, ráadásul a világ más tájain nehezen konvertálható. Egyértelmű pozitív összefüggés mutatkozik például a magyar nyelvtudás vagy tanulási szándék és a jövőbeli honosítási szándékok között (Örkény 2011). Ennek következtében elsősorban az asszimilációs stratégiát követő migránsok számára vonzó lehetőség, a transznacionális, etnikai gazdaságot működtető közösségek tagjai könnyebben – és szívesebben – boldogulnak nélküle (Örkény – Székelyi 2010a: 88-90).

A már hivatkozott gyereknevelést és oktatási integrációt vizsgáló kutatások ugyanakkor kiemelik a nyelvtudás fontosságát, és annak hiányát vagy elégtelen voltát a leggyakoribb problémaként említik a családok és az iskola közötti interakcióban (Barna et al 2012, Zatykó et al 2013). A *FEMAGE* projekt keretében kínai és ukrán nőkkel készített kvalitatív interjúknak szintén visszatérő motívuma volt a „nyelvi szakadék”, a nyelvtudás hiányából fakadó elszigeteltség érzése (Melegh et al 2010).

Szociális helyzet

A bevándorlók szociális helyzete kapcsán a vagyoni-jövedelmi helyzet mellett a szubjektív helyzetértékeléssel, az egészségi állapottal és a lakhatási helyzettel foglalkozom. A Zaragozai Nyilatkozat és az Eurostat pilot elemzése (European Commission 2011) által szigorúan kijelölt indikátorok helyett a tágabb szakpolitikai területekkel kapcsolatos korábbi kutatási adatokra fókuszálok. A Magyarországon élő bevándorlók objektív és szubjektív jóléti helyzetének legteljesebb elemzése a Budapesti Corvinus Egyetem által végzett *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* című kutatás¹¹ keretében készült. A bevándorlók vagyoni-jövedelmi helyzete az elemzések szerint jobb a magyar lakosság átlagánál, noha a jövedelemmel kapcsolatos kérdések esetén a magas válaszhány miatt óvatosan kezelendők az adatok (Szanyi-F. 2012: 63-66). Az egyes migráns csoportok anyagi helyzete közötti eltérések ugyanakkor jelentősek, erre a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás adatai világítanak rá (Örkény – Székelyi 2010a: 66-68). A kutatás által vizsgált hat migráns csoport közül a magyar etnikumúak, az ukránok és a vietnamiak a migránsok átlagánál rosszabb, az arabok, a törökök és a kínaiak pedig jobb anyagi helyzetben vannak. A migrációt megelőző és jelenlegi anyagi helyzet közötti különbségek sokszor – ha átmenetileg is – negatív előjelűek (Gödri – Tóth 2005, Melegh et al 2010). Megfigyelhetjük ugyanakkor, hogy a szubjektív helyzetértékelés és elégedettség a migránsok körében magasabb azonos körülmények esetén, mint a hazai lakoságnál (Szanyi-F. 2012: 67-68).

A bevándorlók egészségi állapotával kapcsolatos eddigi magyarországi kutatások

¹¹ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

egyfelől az egészségügyi ellátórendszer igénybevételével kapcsolatos információkra irányultak, másfelől a migránsok szubjektív egészségi állapot észlelését mutatták be (Juhász et al 2012). Az ellátórendszerhez való hozzáférés kapcsán elsősorban a nyelvi nehézségek, az egészségügyi személyzet interkulturális kompetenciahiánya, valamint az egészségügy általános bürokratizáltságából fakadó nehézségek jelennek meg. A migránsok – életkori sajátosságaikból és munkaerő-piaci helyzetükből fakadóan is – egészségesebbek, mint a magyar társadalom egésze, az egészségüggyel kapcsolatos problémák – ha vannak egyáltalán – inkább az ellátórendszerhez való hozzáféréstől fakadnak. A hozzáférés nehézségeivel kapcsolatosan markáns különbségek mutatkoznak a bevándorlók etnikai háttere szerint: leginkább problematikusnak a határon túli magyar és ukrán származásúak, a legkevésbé problémásnak az arab és vietnami bevándorlók látják (Örkény – Székelyi 2010a: 71).

A bevándorlók szubjektív egészségi állapotáról a *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* és a *Migránsok és a magyar egészségügy* kutatások¹² keretében gyűjtöttek olyan adatokat, amelyek alkalmasak a többségi lakossággal való összehasonlításra. Mindkét kutatás alapján elmondható, hogy a migránsok szubjektív egészségi állapot észlelése jobb a magyar lakosság egészében mért értékeknél (Szanyi-F. 2012: 68, Juhász et al 2012: 25-26). Természetesen az objektív egészségi állapot és az azt nagymértékben befolyásoló demográfiai összetétel ismerete nélkül nem tudhatjuk, hogy a mért különbség mit tükröz valójában. A *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatásból tudjuk azt is, hogy a magyarországi egészségi állapotát a migránsok többsége rosszabbnak tartja, mint az otthonit, ami látszólag ellentmond a Juhász és szerzőtársai által igazolni vélt „healthy migrant effect” elméletnek.

A szociális helyzet fontos dimenziója a lakhatás, lakáskörülmények. A survey kutatások tapasztalatai szerint a bevándorlók lakhatási körülményei – különösen ami a tulajdonviszonyokat illeti – általában kedvezőtlenebbek a hazai lakosságénál (Gödri – Tóth 2005, Szanyi-F. 2012). Ezt a migráns élethelyzetből fakadó ideiglenesség, a többségi társadalomhoz viszonyított nagyobb mobilitás magyarázza. A Magyarországon eltöltött idő növekedésével a lakhatási helyzetben tapasztalt különbségek is mérséklődnek. Fontos további – bár a zaragozai indikátorok által nem érintett – integrációs indikátor a migráns lakosság térbeli elhelyezkedése, a területi szegregáció mértéke. A migráns lakosság országon belüli elhelyezkedéséről Hárs Ágnes (2010b) és Kőszeghy Lea (2009) elemzései nyújtanak információt. Mindkét tanulmány kiemeli a nem magyar etnikumú bevándorlók erős fővárosi koncentrációját. A budapesti migráns lakosság helyzetéről, a bevándorlók városi tér- és társadalomszerkezetben betöltött szerepéről szintén Kőszeghy (2010) készített átfogó elemzést. A bevándorlók településen belüli integrációja kapcsán gyakran jelennek meg a kínai közösség

¹² Ez utóbbi kutatást is az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

területi koncentrációjával kapcsolatos kérdések. Kvalitatív kutatási tapasztalatok azt támasztják alá, hogy Budapest esetében nem beszélhetünk klasszikus értelemben vett kínai városnegyedről, de az etnikai enklávétérbeli kialakulásának kezdeti jegyei felismerhetőek, aminek előnyei tudatos fejlesztéspolitikával kiaknázhatóak lennének (Irimiás 2009, Szabó 2010).

Diszkriminációs tapasztalat

A bevándorlók társadalmi integrációjának alakulását jelentős mértékben meghatározza a többségi társadalom attitűdje, a bevándorlókkal szembeni egyéni, közösségi vagy intézményi szinten megnyilvánuló kirekesztés és diszkrimináció mértéke. A magyar társadalom befogadó vagy elutasító voltáról egyfelől a lakossági adatfelvételek eredményeiből, másfelől pedig a bevándorlók tapasztalatainak vizsgálatából tudhatunk. A bevándorlókkal, bevándorlással kapcsolatos lakossági attitűdök vizsgálata népszerű témája a hazai migrációkutatásnak. A legismertebb adatforrás a TÁRKI 1992 óta évente megismételt idegenellenesség vizsgálata (Sik 2012), ami a menedékkérők befogadásával kapcsolatos megengedő, elutasító vagy mérlegelő álláspontok alapján következtet a lakosság idegenellenességének mértékére. Nemzetközi összehasonlító vizsgálatok alapján Magyarország a bevándorlókkal szemben erősen elutasító európai országok között található (Card et al 2005: 19). A lakossági attitűdök és vélemények azonban még nem eredményeznek feltétlenül és közvetlenül diszkriminációt. A 2012-ben Budapesten is zajlott, 15 európai nagyvárosra kiterjedő *Immigrant Citizens Survey* kutatás¹³ szerint a Budapesten élő migránsok a más európai városokban élőkénél lényegesen kevesebb diszkriminációval találkoznak (Huddleston – Tjaden 2012). A bevándorlók diszkriminációs tapasztalatait a korábbi évek számos kvantitatív és kvalitatív adatfelvétele vizsgálta. A diszkriminációs tapasztalatok forrásairól a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás adatai alapján készült elemzés (Sik – Várhalmi 2010). Megállapítható, hogy a bevándorlók rendkívül heterogén képet mutatnak mind az észlelt diszkrimináció mértékét, mind pedig annak elsődleges (vélt) okát illetően. Az észlelés alapja lehet a látható (bőrszín) vagy hallható (nyelvtudás) másság, vagy a láthatatlan (jogi státus) idegenség. Gyakori színterei az észlelt diszkriminációnak a különféle hivatalok. Gyakran számolnak be a hatóságok diszkriminatív gyakorlatáról a kutatásokban megkérdezett migránsok (Gödri – Tóth 2005, Melegh et al 2010, Nyíri 2010). Ugyanakkor fontos azt is tudatosítani, hogy a hivatalok működésével kapcsolatos elégedetlenség nem migráns sajátosság: a *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatás elemzői úgy találták, hogy a hivatalok működésével

¹³ A Kutatást az EIF Community Actions és a King Baudouin Foundation finanszírozta.

kapcsolatos „procedurális igazságosság” érzete a bevándorlók körében magasabb volt, mint a hazai lakosok között (Tóth 2012: 174–181).

A bevándorlókat érő diszkrimináció forrásaira és hatásmechanizmusára világít rá az a kutatás, amit a TÁRKI végzett *Migráns esélyek és tapasztalatok* címmel.¹⁴ Itt a diszkriminációs hajlamot egy kérdőívbe ágyazott teszhelyezettel vizsgálták, aminek során különböző migráns csoportok elfogadásával (alkalmazottként, albérlőként stb.) kapcsolatos kérdésekre kellett válaszolniuk a megkérdezetteknek. A kutatásból kiderült, hogy a magyar etnikumú migránsok elsöprő előnyt élveznek az ázsiai, közel-keleti és afrikai bevándorlókkal szemben (Simonovits 2012).

Aktív állampolgárság

A bevándorlók honosítás iránti attitűdjéből illetve a tényleges honosítási adatokból következtethetünk társadalmi integrációjukra. Magyarország saját helyzetben van a honosítási adatokat illetően: 2011-ig évről évre a bevándorlók több mint 90 százaléka kedvezményes úton jutott magyar állampolgársághoz – döntően saját vagy felmenői magyar származása miatt (Sárosi 2011: 118). 2011 óta a kedvezményes honosítás új rendszerével ez az arány vélhetően még inkább eltolódott a kedvezményes honosítási formák felé.

Az állampolgárság megszerzésével kapcsolatos stratégiák, és a migránsok származási, gazdasági, szocio-demográfiai helyzete közötti összefüggéseket az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és az ICCR Budapest Alapítvány koordinálásával végzett, *Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái* című kutatás¹⁵ vizsgálta. Az eredményeket összefoglaló tanulmánykötet (Kováts 2011) részletes kvantitatív (Örkény 2011) és kvalitatív (Melegh 2011) elemzéseket tartalmaz. A kutatás egyik tanulsága, hogy a honosítással kapcsolatos stratégiák nem érthetőek meg teljességgel a migránsok transznacionális beágyazottságának és a származási országok állampolgársági politikájának ismerete nélkül. A magyar állampolgársághoz való viszony egyszerre magyarázható egy érzelmi-szimbolikus kötődéssel és egy pragmatikus, haszonelvű döntéssel – a magyarországi migránsok döntései mögött mindkét motívum felfedezhető.

Az aktív állampolgárság másik indikátora a bevándorlók társadalmi-politikai aktivitása. Ezt egyfelől jellemezhetjük a társadalmi szervezetekhez való kötődéssel, azok tevékenységében való részvétellel, másfelől pedig az aktív társadalmi tevékenységgel, véleményformálással, mobilizációval. Ezeket számos kutatás vizsgálta Magyarországon az elmúlt években.

¹⁴ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

¹⁵ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

A magyarországi migráns szervezetek működését és kapcsolatrendszerét elsőként a *LOCALMULTIDEM* elnevezésű, bevándorlók politikai integrációját vizsgáló kutatás¹⁶ tárta fel 2007-ben (Kováts 2010). Később a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás keretében nyílt lehetőség azoknak az intézményesült struktúráknak a vizsgálatára, melyeken keresztül értékkeremtő interakció zajlik a bevándorló közösségek és a többségi társadalom tagjai között (Bognár 2010). 2011-ben ismét lehetőség nyílt a magyarországi migráns szervezetek korábbinál teljesebb körű vizsgálatára nagyrészt a *LOCALMULTIDEM* kutatás módszertanára alapozva (Kováts 2012). A migráns szervezetek méretüket és működésük jellegét tekintve nagyfokú heterogenitást mutatnak, erőteljes a kulturális és karitatív tevékenységük, közvetlen aktivizmussal, lobbival és érdekképviseléssel csak kevesen foglalkoznak.

A társadalmi szervezetekhez való kötődést illetően a hazai empirikus kutatások tapasztalatai vegyesek. A *LOCALMULTIDEM* és a *Bevándorlók Magyarországon* kutatások tapasztalatai szerint a migránsok szervezeti tagsága, szervezeteken belüli aktivitása európai összehasonlításban alacsony, a megkérdezettek kevesebb, mint egyötöde tagja valamilyen szervezetnek. A *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatás migráns és hazai lakossági mintájának egyaránt több mint egynegyede tagja legalább egy társadalmi szervezetnek (Göncz et al 2011: 16). Az *Immigrant Citizens Survey* kutatás a migráns szervezetekben való tagságra és a migráns szervezetek ismertségére kérdezett rá, a budapesti válaszadók több mint egynegyede ismert ilyen szervezetet, de csak 6 százaléka volt tagja valamelyiknek.

Az aktív állampolgárság indikátora lehet még a tágabb értelemben vett politikai aktivitás: lobbitevékenység, petíciók írása, aktivizmus, társadalmi mobilizáció. A *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatás eredményei szerint a bevándorlók ilyen irányú aktivitása messze elmarad a hazai lakosságtól (Göncz et al 2011: 15).

Bizalom a közintézményekben

A bizalom szerepét a bevándorlók társadalmi integrációjában Örkény Antal és Székelyi Mária elemzése mutatja be a legrészletesebben. A *LOCALMULTIDEM* kutatás adatain elvégzett elemzésből egyfelől az körvonalazódik, hogy nem lehet egy általános bizalomképet felvázolni a migráns létehez kötődően, hanem a bevándorlók származása, szociális helyzete, társadalmi beágyazottsága és migrációs stratégiája határozza meg a bizalom irányát és mértékét. A siker és a kiterjedt kapcsolati háló valószínűsíti, hogy az általános bizalmi szint magasabb (Örkény – Székelyi 2010b). Mind a *LOCALMULTIDEM* kutatás adataiból, mind pedig a *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról*

¹⁶ A kutatást az EU 6. Kutatási Keretprogramja finanszírozta.

kutatásából látszik, hogy a bevándorlók közintézményekbe vetett bizalma (illetve procedurális igazságosságérzete) magasabb, mint a hazai lakosságé (Göncz et al 2011: 10).

A választójog gyakorlása

A választójog gyakorlásával kapcsolatos vizsgálódások eredményei óvatosan kezelendők, ugyanis a bevándorlók többségének nincs, vagy csak korlátozott a választójoga. Így az esetleges választási részvételre vagy távolmaradásra utaló válaszok is aszerint értelmezendők, hogy van-e vagy nincs tényleges lehetőség a választójog gyakorlására. Az elmúlt évek survey adatfelvételeinek mindegyike foglalkozott a választások, illetve tágabban a politikai pártok iránti érdeklődés kérdésével. A *Bevándorlók Magyarországon* kutatás adatai szerint a magyarországi migránsok mind a származási országai, mind Magyarország közügyei iránt erősen érdeklődnek, a magyarországi közügyek iránti érdeklődés magasabb körökben, mint a magyar lakosságban. A magyar politikai élet iránt is erős érdeklődést mutatnak, a politikai szereplőkről, eseményekről jól informáltak (Örkény – Székelyi 2010: 68–69). A *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatás adataiból ettől erősen eltérő mintázat rajzolódik ki. Itt mind a bevándorlók politikai érdeklődése, mind a tényleges választói aktivitása jelentősen elmarad a hazai lakoságtól, és a 2009-ben mért szintnél lényegesen alacsonyabbnak bizonyul (Göncz 2012). A 2012-es *Immigrant Citizens Survey* adatai a két eredmény között vannak: az *European Values Survey* lakossági mintájával összevetve azt tapasztaljuk, hogy a bevándorlók a hazai lakoságnál valamivel kevesebben vennének részt egy hipotetikus általános választáson, de a különbség nem jelentős, és az érdeklődés szintje az Örkény – Székelyi által mérthez hasonlóan magas (Huddleston – Tjaden 2012: 45).

Identitás, kötődés

Az integráció fontos mutatója, hogy a bevándorlók kapcsolatrendszere, kötődései miként alakulnak. A befogadó, többségi társadalommal való kapcsolatok, a saját származási-etnikai csoporthoz fűződő viszonyok, a többségi percepció által azonos társadalmi státusban lévőkkel való kapcsolatok, vagy a származási országban élő rokonokkal ismerősökkel ápoltságok erőterében alakul a bevándorló egyén és közösség identitása, társadalmi státusa. Az eltérő migrációs és akkulturációs stratégiák eltérő kötődési mintázatokat feltételeznek, ezek kialakítását és működtetését a személyes preferenciák, és a társadalmi struktúra kínálat lehetőségei dinamikus kölcsönhatása befolyásolja. Az elmúlt évtized hazai migrációkutatása meglehetősen részletességgel foglalkozott a kapcsolatrendszerek és identitás migrációban és integrációban játszott szerepével.

Gödri Irén (2010) részletes elemzésben vizsgálta a szomszédos országokból bevándorló, magyar nemzetiségű migránsok kapcsolatrendszerének szerepét a migráció alakulásában. Hangsúlyozza a migráció hálózati megalapozottságát, a hazai bevándorlási folyamatokat a kapcsolati tőke és kapcsolati hálókat segítségével magyarázza.

A migránsok kapcsolati hálóinak tipológiáját kísérlete meg megalkotni Várhalmi Zoltán (2010b) a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás survey adatait elemezve. Elemzésében megkülönböztet heterogén kapcsolati hálókat, rokoni-családi kapcsolati hálókat és kapcsolathányos hálókat, amelyek jelentősen befolyásolják a migránsok társadalmi beilleszkedését.

Az identitás alakulásával kapcsolatban elsősorban Örkény Antal és Székelyi Mária modellalkotását szükséges megemlíteni melynek során a migránsok kapcsolati-kötődési mintázataiból valamint migrációs szándékaiból kirajzolódó szegregált, transznacionális és asszimiláns migrációs stratégiákat különböztettek meg (Örkény – Székelyi 2010a: 88–94). A magyarországi migráns csoportok nem alkotnak homogén csoportot sem a migrációs stratégiáikat illetően, sem a magyar lakosságtól való társadalmi távolság észlelését, illetve a Magyarországhoz való kulturális-szimbolikus kötődés mértékét tekintve. A kép rendkívül vegyes: a vietnamiak például az összes vizsgált csoport közül a legnagyobb társadalmi távolságról számoltak be annak ellenére, hogy a Magyarországhoz (is) fűződő kulturális-szimbolikus kötődésük nagyon erős (Örkény – Székelyi 2010a: 75 és 84).

Végezetül nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a hazai migrációkutatás számára komoly kihívást jelent a határon túli magyarok bevándorlásának értelmezése. Gödri Irén már említett munkáján túl fontos összegzését adja a jelenség megragadására kínáló elméleti modelleknek Feischmidt Margit és Zakariás Ildikó tanulmánya. Az etnikai migrációt vizsgáló elemzés többek között arra keresi a választ, hogy a határon túli magyarok bevándorlását milyen mértékben határozzák meg közösségi szintű szimbolikus-kapcsolati elemek, milyen mértékben játszik szerepet az „anyaország” bevándorlás-politikájában is tetten érhető nemzet- és identitáspolitikája, és milyen mértékben értelmeződik az etnikai-nyelvi azonosság pragmatikus komparatív előnyként mind a migránsok mind a befogadó társadalom részéről (Feischmidt – Zakariás 2010).

Összegzés

Ahogy a tanulmány elején is hangsúlyoztam, ez az áttekintés csupán vázlatos képet nyújt az elmúlt évtized integrációs kutatásairól. Terjedelmi okokból sem vállalkozhattam az egyes kutatási eredmények bővebb kifejtésére, célom elsődlegesen az volt, hogy kifejezetten a zargozai indikátorok szakpolitikai területeire vonatkozó kutatásokat mutassam be, kedvet csinálva az olvasónak azok részletesebb megismeréséhez. Az egyes kutatások eltérő céllal, fókusszal és módszertani apparátussal zajlottak,

emiatt természetesen egyenetlen az a mélység és részletezettség, amivel az egyes szakpolitikai területekről információt szerezhetünk. Nem volt célom a kutatások konceptuális és módszertani hátterének kritikája, erről folyamatos szakmai diskurzus zajlik, aminek következtében az adatfelvételek és elemzések egyre pontosabbak, egyre árnyaltabbak lesznek. Jelen áttekintés remélhetőleg hozzásegíti az érdeklődő szakmai közönséget ahhoz, hogy kijelölje az elkövetkező évek ama kutatási területeit ahol a jelenleg még hiányzó, vagy hiányos esetleg ellentmondásos adatainkat bővíthetjük, hozzájárulva ezzel a bevándorlók magyarországi helyzetének, integrációjának jobb megértéséhez.

Irodalom

- Ágoston László (2009): *Kínai lecke: A Magyar-Kínai Két Tanítási Nyelvű Iskola mint lehetőség*. DEMOS, Budapest.
- Barna Mária – Nguyen Luu Lan Anh – Várhalmi Zoltán (2012): *Az én házam egy keleti ház a nyugati világban – Nemi szerepek és beilleszkedés a konfucianus és muszlim hagyományú országokból származó bevándorlók körében*. ICCR Budapest Alapítvány, Budapest.
- Bognár Katalin (2010): *Kapcsolatok és erőforrások, bevándorlók és befogadók*. In: Örkény – Székelyi (2010), 189–222.
- Card, David – Dustmann, Christian – Preston, Ian (2005): *Understanding attitudes to immigration: the migration and minority module of the first European Social Survey*. CReAM Discussion Paper No 03/05, Centre for Research and Analysis of Migration, UCL, London.
- Danka Balázs (2010): *Migráció a felsőoktatásban. Kutatási tanulmány a magyarországi felsőoktatásban tanuló harmadik országbeli állampolgárokról*. Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, Budapest.
- European Commission (2011): *Indicators of Immigrant Integration – A Pilot Study*. Eurostat Methodologies & Working Papers. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Feischmidt Margit – Nyíri Pál (ed.) (2006): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest.
- Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó (2010): *Hazatérő idegenek – Az etnikai migráció formái, okai és hatásai a Kárpát-medencében*. In: Hárs – Tóth (2010), 57–86.
- Gödrí Irén (2010): *Migráció a kapcsolatok hálójában – A kapcsolati tőke és a kapcsolathálók jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban*. KSH NKI Kutatási Jelentések 89. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Gödrí Irén – Tóth Pál Péter (2005): *Bevándorlás és beilleszkedés - A szomszédos országokból Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 80. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Göncz Borbála (2012): *Politikai aktivitás és civil részvétel a magyar társadalom és a bevándorlók körében*. In: Göncz et al (2012), 207–236.

- Göncz Borbála – Juhász Pál – Kisfalusi Dorottya – Lengyel György – Szanyi-F. Eleonóra – Tóth Lilla – Vépy-Schlemmer Éva (2011): Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról. *Pro Publico Bono Online – Állam- és Közigazgatás-tudományi Szemle. Vol. 1. No. 2:* 1-21.
- Göncz Borbála – Lengyel György – Tóth Lilla (ed.) (2012): *Bevándorlók a magyar társadalom tükrében: Méltóság, igazságosság és civil integráció.* Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- Hárs Ágnes (2003): Külföldi munkavállalók statisztikai számbavételének kérdéseiről. *Demográfia, Vol. 46. No. 2-3:* 226-244.
- Hárs Ágnes (2009a): *Dimensions and Effects of Labour Migration to EU Countries: The Case of Hungary.* In: Galgóczi, Béla – Leschke, Janine – Watt, Andrew (ed.): *EU Labour Migration since Enlargement. Trends, Impacts and Policies.* Ashgate, Farnham, 229-252.
- Hárs Ágnes (2009b): A nemzetközi migráció a számok és a statisztika tükrében. *Statisztikai Szemle, Vol. 87. No. 7-8:* 682-711.
- Hárs Ágnes (2010a): *Migráció és munkaerőpiac Magyarországon – tények, okok, lehetőségek.* In: Hárs – Tóth (2010), 15-53.
- Hárs Ágnes (2010b): *Migráció harmadik országokból a statisztikai adatok tükrében.* In: Örkény – Székelyi (2010), 15-48.
- Hárs Ágnes – Tóth Judit (ed.): *Változó migráció – változó környezet.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- Huddleston, Thomas – Tjaden, Jasper Dag (2012): *Immigrant Citizens Survey – How Immigrants Experience Integration in 15 European Cities.* King Baudouin Foundation and Migration Policy Group, Brussels.
- Irimiás Anna (2009): Az új kínai migráció – a Budapesten élő kínai közösség. *Statisztikai Szemle, Vol. 87. No. 7-8:* 828-847.
- Juhász Judit – Makara Péter – Makara Eszter (2011): *A munkaerő-piaci integráció kihívásai Magyarországon – A harmadik országbeli bevándorlók beilleszkedésének esélyei és korlátai.* Kutatási Zárótanulmány, Panta Rhei Bt., Budapest.
- Juhász Judit – Makara Péter – Makara Eszter – Csépe Péter (2012): *Migránsok és a magyar egészségügy.* Kutatási Zárótanulmány, Panta Rhei Bt., Budapest.
- Kováts András (2010): *Migráns szervezetek tevékenysége és kapcsolatrendszere Budapesten.* In: Örkény – Székelyi (2010), 223-250.
- Kováts András (ed.) (2011): *Magyarrá válni – Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- Kováts András (2012): *Migráns szervezetek Magyarországon.* Kutatási zárótanulmány. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Kőszeghy Lea (2009): *Külföldiek magyarországi városokban.* In: Kováts András (ed.): *Bevándorlók Magyarországon. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás zárótanulmányai.* MTA-ICCR, Budapest, 55-80.
- Kőszeghy Lea (2010): *Külföldiek Budapesten.* In: Hárs – Tóth (2010), 221-244.
- Melegh Attila (2011): „*Tettem valamit az asztalra*” – az állampolgársághoz vezető út kvalitatív interjúk alapján. In: Kováts (2011), 199-242.

- Melegh Attila – Kovács Éva – Gödri Irén (2010): „*Azt hittem, célt tévesztettem*” – *A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban*. KSH NKI Kutatási Jelentések 88. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Nyíri Pál (2006): *Transnationalism and the Middleman Minority Model: Chinese Entrepreneurs in Hungary*. In: Kirby, William C. – Leutner, Mechthild – Mühlhahn, Klaus (ed.): *Global Conjectures: China in Transnational Perspective*. Münster: LIT, Münster, 73–91.
- Nyíri Pál (2010): *Kínai migránsok Magyarországon: Mai tudásunk és aktuális kérdések*. In: Hárs – Tóth (2010), 147–172.
- Örkény Antal (2011): *A harmadik országbeli állampolgárok honosítással kapcsolatos vélekedései, és ezek összefüggése a migráció különféle aspektusaival*. In: Kovács (2011), 127–180.
- Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.) (2010): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010a): *Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. In: Örkény – Székelyi (2010), 49–96.
- Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010b): *A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában*. In: Örkény – Székelyi (2010), 123–168.
- Sárosi Annamária (2011): *Az állampolgárságot kapott külföldiek jellemzése Magyarországon és az Európai Unióban*. In: Kovács (2011), 101–126.
- Sik Endre (2012): *Nem mérlegelünk – Nem kellene az idegenek*. Tárki, Tárkitekintő: http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120516_idegenelleneseg.html
- Sik Endre – Várhalmi Zoltán (2010): *A diszkriminációs tapasztalat forrásai*. In: Örkény – Székelyi (2010), 97–122.
- Simonovits Bori (2012): *Elutasítók és elutasítottak*. In: Sik Endre – Simonovits Bori (ed.): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon: Migráns esélyek és tapasztalatok*. TÁRKI, Budapest: 118–158.
- Szabó Linda (2010): *Elszalasztott előny a városok pozíciós versenyében? Egy „kínai negyed” lehetőségei Budapesten*. *Café Babel, Vol. 60 (Verseny)*: 81–91.
- Szanyi–F. Eleonóra (2012): *A bevándorlók és a magyar társadalom jóléti mutatói*. In: Göncz et al (2012), 61–85.
- Tóth Lilla (2012): *A kollektív cselekvés és a politikai részvétel előfeltételei: igazságosságérzet, identitás, érzelmek, hatékonyság és beágyazottság*. In: Göncz et al (2012), 161–190.
- Turner, Jonathan H. – Bonacich, Edna (2001): *A közvetítő kisebbségek összefoglaló elmélete felé*. In: Sik Endre (ed.): *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 127–140.
- Várhalmi Zoltán (2009): *A Távol-keletről Magyarországra érkező állampolgárok munkavégzésének fő jellegzetességei, típusai*. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet, Budapest.
- Várhalmi Zoltán (2010a): *A budapesti kínai és vietnami gazdasági klaszterek néhány jellegzetessége*. In: Hárs – Tóth (2010), 173–192.
- Várhalmi Zoltán (2010b): *Magyarországi migránsok kapcsolathálójának típusai, jellegzetességei*. In: Örkény – Székelyi (2010), 169–188.
- Zatykó Judit – Schumann Róbert – Balogi Anna (2013): *Harmadik országbeli tanulók iskolai beilleszkedése Budapesten és Szegeden*. Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi Kutatási Egyesület, Szeged.